

**UCZNIOWIE KONTRA ANACHRONICZNY SYSTEM OŚWIATY.
SZKOLNE PROTESTY W KONTEKŚCIE DYSFUNKCJONALNYCH PRZEJAWÓW
PRZEMOCY SYMBOLICZNEJ**

Aleksandra Krawczyk

Instytut Filozofii, Kolegium Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Rzeszowski, aleja Tadeusza Rejtana 16C, 35-310 Rzeszów
E-mail: aleks.krawczykxd@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5024-8181>

Krystian Miś

Instytut Filozofii, Kolegium Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Rzeszowski, aleja Tadeusza Rejtana 16C, 35-310 Rzeszów
E-mail: krystian.mis@onet.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1305-7359>

ABSTRAKT

Cel. Celem artykułu jest prezentacja refleksji dotyczącej wybranych elementów przemocy symbolicznej, funkcjonującej w przestrzeni szkolnej oraz niektórych strategii oporu społeczności uczniowskiej. Wybraniem do analizy przykładem przemocy symbolicznej jest obecny w instytucjach oświaty determinizm aksjologiczny związany z intencjonalną (i nieskuteczną) izolacją dyskursu szkolnego od rzeczywistych doświadczeń młodzieży szkolnej. Omawiane w tym wystąpieniu aspekty wspomnianego zjawiska skupione są wokół zagadnień związanych z (m.in.) seksualnością oraz kontrowersjami polityczno-społecznymi i etycznymi w tym obszarze, zaś egzemplifikacją – analiza uczniowskich protestów.

Metody. Analiza materiałów bieżących (w tym materiałów ulotnych). Ramą teoretyczną dla tych analiz jest koncepcja przemocy symbolicznej Pierre'a Bourdieu, dokonana przezeń oraz Jean-Claude'a Passerona krytyka systemu szkolnictwa oraz Michela Foucaulta koncepcja instytucji władzy (takich jak szpital, więzienie czy szkoła).

Wyniki i wnioski. Strategie przemocy instytucji szkolnych (reakcyjność zachowań, anachroniczne wzorce aksjologiczne, stygmatyzacja własnych przekonań) skutkują: zwiększeniem dysonansu poznawczego i aksjologicznego uczniów i pracowników szkolnych; osłabieniem efektywnej presji szkolnej, a co za tym idzie zmniejszeniem faktycznego oddziaływania szkolnej przemocy symbolicznej opartej o reakcyjne wzorce; co razem prowadzi do: nasilenia potrzeby działań kontestacyjnych (m.in. poprzez udział w strajkach społecznych). Anachronizm instytucji oświaty wpłynął na poszukiwania nowej, alternatywnej wspólnoty. Uczniowie or-

ganizowali alternatywne metody ekspresji i uczestnictwa. Na przykładzie uczestnictwa w Strajku Kobiet można zauważyć znaczącą polityzację języka uczniów oraz zwiększoną skłonność konfrontacji ze szkolnymi „tabu”.

Słowa kluczowe: przemoc symboliczna, instytucja szkolna, władza; przestrzeń szkolna, uczniowie

Students versus the Anachronic Educational System. Student Protests in the Context of Dysfunctional Manifestations of Symbolic Violence

ABSTRACT

Aim. The purpose of the paper is the presentation of a reflection regarding selected elements of symbolic violence present within the educational environment, and some strategies of the student society's resistance. The example of symbolic violence chosen there is an axiological determinism present in education institutions. This determinism is intertwined with an intentional (and counterproductive) isolation of a school discourse from the real experiences of the students. Such a phenomenon, as addressed in the paper, is focused (mainly, but not exclusively) on such topics as: sexuality, politics, and social and ethical controversies, while the students' protests serve as an exemplification of this dynamic.

Methods. An analysis of the current (regarding the event) informational materials. The theoretical frame for this purpose is Pierre Bourdieu's concept of symbolic violence, his and Jean-Claude Passeron's critique of the system of education, and Michel Foucault's concept of institution of power (such as: hospital, prison or school).

Conclusions. The strategies of violence present in educational institutions (reactionary acting up, anachronic axiological patterns, depreciation of students' beliefs and convictions) result in: increasing the cognitive and axiological dissonance for the students and educational staff alike, waning of the effective school's pressure and because of this – diminution of the actual effectiveness of this institutional symbolic violence built upon a reactionary pattern. When taken together, this leads to: exacerbation of desire for active contestation (e.g., by participating in strikes or other social protests). An anachronism of the school as an institution led to the search for new alternative community. The students organized an alternative means of expression and participation. Taking their participation in the *Woman's Strike* as an example, it may be observed as students' language become significantly political and their need for a confrontational approach to the schools' "taboo" increased.

Keywords: symbolic violence, educational institution, power, educational environment, students

WPROWADZENIE

W debacie publicznej coraz częściej dochodzą do głosu uczniowie, którzy sprzeciwiają się pewnym aspektom kultury szkolnej, w jakich funkcjonują, przy tym szczególnie: izolowaniu dyskursu publicznego od ich rzeczywistych doświad-

czeń. W obliczu społecznych kryzysów rozdźwięk pomiędzy przestrzenią szkolną a życiem prywatnym narastał do tego stopnia, że społeczność uczniowska porzuciła bierną postawę wobec polityki placówek szkolnych. Tematy bliskie (nie tylko) młodzieży, w tym kwestie związane z ekologią, seksualnością czy kontrowersjami polityczno-społecznymi, są traktowane przez instytucje oświaty w sposób budzący sprzeciw zainteresowanych (czego wskaźnikiem były i są protesty). Wymienione problemy nie są chętnie podejmowane przez system szkolnictwa, a jeżeli już, są infantylizowane bądź służą celom propagandowym. Jednym ze sposobów radzenia sobie z obecnym w tej materii status quo stało się wytwarzanie alternatywnych, pozaszkolnych wspólnot, poprzez które uczniowie kreują bliższy ich wartościom dyskurs. Uczestnictwo w strajkach społecznych, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet czy Młodzieżowy Strajk Ekologiczny stało się dla młodych coraz bardziej naturalnym sposobem zademonstrowania sprzeciwu i deklaracji światopoglądowych¹. Kwestionują przy tym stereotyp braku społecznego i politycznego ich zaangażowania. Z naszego punktu widzenia stereotyp ten jest szczególnie niezrozumiały, ponieważ młodzież (w tym szkolna) od lat bierze udział w życiu społecznym i politycznym, np. doroczny wolontariat w WOŚP. Działalność ta jednak często obejmuje aktywność pozaszkolną. W tym tekście będziemy próbowali bliżej przyjrzeć się wybranym elementom przemocy symbolicznej, które funkcjonują w obrębie instytucji oświaty. Zwrócimy także uwagę na sposoby działania i strategię przemocy szkolnych organów dyscyplinujących oraz zaangażowanie polskiej młodzieży w ruchy społeczne.

ROLA „NOWYCH MEDIÓW”

Podobnie jak w przypadku innych, masowych demonstracji, uczniowie polskich szkół korzystają z mediów społecznościowych, które ułatwiają organizowanie wydarzeń, rozpowszechnianie informacji o swojej działalności i postulatach. W czasie intensywnego działania Strajku Kobiet, na portalu społecznościowym Facebook powstała siatka powiązanych ze sobą wydarzeń, obejmująca małe i duże ośrodki miejskie w całej Polsce. Działania w sieci mogą mieć kluczowy wpływ na kształtowanie opinii publicznej i realne zmiany. W trakcie, m.in. Strajku Kobiet, korzystano z takich platform jak: Facebook, Instagram czy Messenger, rzadziej z Twitter. Media społecznościowe mogą stanowić alternatywę dla tradycyjnych środków przekazu, ponieważ te niechętnie podejmują uznane za kontrowersyjne tematy. W okresie od 22 października do 12 listopada 2020 roku użytkownicy wymienionych mediów społecznościowych oraz blogów i forów wytworzyli około 80% treści w dyskursie na temat Strajku Kobiet². Udostępniono wówczas ponad 719 000 postów i komentarzy na ten temat (Press Service, 2020). Dane dotyczą wyłącznie mediów scentralizowanych, aktywność w sieciach rozproszonych i fede-

1 Wymienione wydarzenia traktujemy jako szczególnie widoczne formy pozaszkolnych wspólnot oporu.

2 Dane dotyczą wyłącznie mediów scentralizowanych, aktywność w sieciach rozproszonych i federacyjnych - istotna ze względów bezpieczeństwa dla uczestników protestów - jest trudna do oszacowania.

racyjnych - istotna ze względów bezpieczeństwa dla uczestników protestów - jest trudna do oszacowania. Internet obecnie jest dla młodzieży naturalnym środkiem komunikacji i przekazu informacji, dlatego też media społecznościowe stały się naturalnym przedłużeniem „pola walki”.

Ilustratywnym przykładem tego zjawiska była zdalna blokada zajęć zorganizowana przez warszawskich licealistów pod hasłem *Szkoła to dziewczyna*. Akcja miała miejsce w lutym 2021 roku i w ten sposób uczniowie chcieli okazać solidarność z Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet. Internetowa forma protestu pozwoliła włączyć do udziału w akcji również uczniów spoza dużych miast (*Szkoła to dziewczyna*, 2021). Za pomocą stworzonego na ten cel wydarzenia (#*Blokadalekcji* z dnia 01.02.2021) w serwisie społecznościowym Facebook, uczestnicy z łatwością przekazywali sobie informacje o akcji, dzielili się wartościami i ideami, tym samym przełamując bierność zarówno związaną ze specyfiką otoczenia jako takiego, jak i „zniechęceniem do polityki”. W okresie największego zainteresowania Strajkiem Kobiet, udział w demonstracjach urósł do rangi trendu bądź eventu społecznego, stanowiąc element budowania poczucia tożsamości i wspólnotowości. Uczniowie z chęcią tworzyli własne relacje w mediach społecznościowych (np. TikTok) z minionych wydarzeń i udostępniali na bieżąco transmisje na Instagramie.

PROTESTY: POLE WALKI I REGUŁY STARCIA

Korzystanie z mediów społecznościowych we współczesnych strajkach społecznych odgrywa kluczową rolę w procesie komunikowania się i mobilizacji. Jednym z pierwszych, masowych protestów, w których na dużą skalę korzystano z tego rodzaju środków przekazu była tzw. Arabska Wiosna (Piontek, Ossowski, 2017). W przypadku strajków młodzieżowych w Polsce uczniowie także dzięki mediom społecznościowym z łatwością mogą się komunikować i dzielić informacjami (np. w jaki sposób przygotować się do udziału w demonstracji i gdzie można uzyskać pomoc prawną), wzajemnie się mobilizując poprzez publikowanie i rozpowszechnianie grafik oraz tworzenie tematycznych stron, grup czy wydarzeń. Rozmawiając z uczestnikami strajków można odnieść wrażenie, że aktywna działalność w sieci jest prawie równorzędna z demonstracją na ulicy. Korzystanie z platform społecznościowych nie służy jedynie aktywizacji i mobilizacji uczestników, lecz także pozwala na stawianie realnego oporu. Przeniesienie części Strajku Kobiet do rzeczywistości wirtualnej (co było wypadkową pandemii oraz charakteru działalności tzw. pokolenia Z) pozwoliło na zabranie głosu przez grupy, które do tej pory nie miały takiej możliwości, tj. uczniów spoza dużych ośrodków miejskich i innych, którzy dotąd mieli problem z aktywizacją, bądź wykluczeniem.

Wraz ze wzrostem popularności Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (bądź innych, podobnych akcji) metody dyscyplinujące stosowane przez szkoły (w tym przejawy przemocy symbolicznej) tracą na skuteczności. Instytucje oświaty oraz urzędnicy związani z dyscyplinującą rolą szkoły, najwyraźniej nie radząc sobie ze szkicowanymi wyżej okolicznościami, zwracają się w stronę „tradycyjnych metod” utrzymania dyscypliny: zastraszania, ostracyzmu, usuwania ze szkoły. Przekonała się o tym 17-letnia uczennica z Białegostoku, która została wydalona

ze szkoły za udział w akcji związanej ze Strajkiem Kobiet (Ciastoch, 2021). Dziewczyna, która uczęszczała do niepublicznego Liceum Ogólnokształcącego Zespołu Szkół Katolickich im. Matki Bożej Miłosierdzia w Białymstoku o decyzji szkoły dowiedziała się 27 kwietnia. W akcję została zaangażowana policja, a w związku z ówczesnymi zasadami epidemiologicznymi Julicie zostały postawione zarzuty o organizację nielegalnych demonstracji, podczas których liczba uczestników przekroczyła dopuszczalną ilość. Dyrekcja potwierdziła, iż relegowanie uczennicy miało związek z jej udziałem w Strajku Kobiet. Jak mówił dyrektor placówki, zachowanie Julity było sprzeczne z katolickim charakterem szkoły (Makarewicz, 2021). Rodzina uczennicy została poinformowana o wydaleniu Julity ze szkoły pisemnie, jednak nie oznajmiono jednoznacznie powodu relegowania Julity (Witczak, 2021).

Nie był to jednak odosobniony przypadek restrykcji wobec uczniów biorących udział w Strajku Kobiet. Dyrekcja V LO w Lublinie zakazała używania znaku błyskawicy, symbolu Czarnego Protestu. Uczniowie manifestowali swoje poglądy zmieniając zdjęcia profilowe w platformach służących do nauki zdalnej. Nie spotkało się to z aprobatą ze strony nauczycieli. W nowym regulaminie zdalnych zajęć, zdjęciami profilowymi mogły być tylko ikony narzucone przez platformę Microsoft Teams, lub zdjęcia z legitymacji szkolnych, w konsekwencji uczniom została odebrana możliwość manifestowania czy wygłaszania swoich poglądów (Kasperska, 2020).

Uczniowie wyznający odrębny światopogląd od polityki szkolnej (co jest tym wyraźniejsze, im bardziej instytucja ta ideologicznie instrumentalizuje swoją „apolityczność”)³, mogą funkcjonować w instytucji pod warunkiem ukrycia osobistych wartości – cecha charakterystyczna, co warto przypomnieć, dla systemów represyjnych i autorytarnych. W tej praktyce instrumentalizacji „apolityczności” samo to roszczenie (o czym dalej) można wyrazić np. w ten sposób: „to jest przestrzeń apolityczna, to znaczy nie ma w niej miejsca na twoją polityczność”. Nie posiadają oni w konsekwencji przestrzeni, w której mogliby odnaleźć własne rozwiązanie problemu, ponieważ zmuszeni są postępować według sztywno ustalonych kluczy odpowiedzi. Nawet wtedy, kiedy ich przekonania czy światopogląd różnią się od oczekiwanej przez system edukacji odpowiedzi. W takim wypadku rozdźwięk pomiędzy przestrzenią szkolną a sferą prywatną uczniów pogłębia się. W czasie strajków politycznych (np. Strajku Kobiet) część manifestujących nie deklarowała swoich poglądów, ponieważ w przeciwnym razie czekałyby ich konsekwencje, nie tylko szkolne, ale także rodzinne. Dyrekcja XXI Liceum w Lublinie skierowała oficjalny list do rodziców i społeczności uczniowskiej, w którym podkreślono, że udział w wówczas toczących się demonstracjach (tj. protestach solidaryzujących się ze Strajkiem Kobiet) będzie niósł ze sobą konsekwencje dyscyplinujące uczniów, a ostatecznie nawet i wydalenie ze szkoły. Dyrektor katolickiej szkoły w Lublinie podkreślał wagę zachowania ucznia zarówno w szkole, jak i poza nią oraz zakazał noszenia jakichkolwiek symboli, które są sprzeczne z nauczaniem

3 W tej praktyce instrumentalizacji „apolityczności” samo to roszczenie (o czym dalej) można wyrazić np. w ten sposób: „to jest przestrzeń apolityczna, to znaczy nie ma w niej miejsca na twoją polityczność”.

Kościła Katolickiego (Nowak, 2020). Podobna sytuacja miała miejsce w Łodzi. Dyrektor XXXIV Liceum w obliczu narastających wówczas protestów społecznych wprowadził nowy zapis w regulaminie instytucji, zakazujący rozpowszechniania symboli o charakterze politycznym. Nie wiadomo przy tym czy zarządzenie było realizowane konsekwentnie, tj. czy dyrekcja szkoły zdecydowała się na usunięcie godła państwowego. W rzeczywistości uczniowie byli zmuszani do usunięcia symbolu czerwonej błyskawicy Strajku Kobiet z platformy szkolnej. Zachowanie dyrektora spotkało się z oburzeniem ratusza miejskiego, jednak w konflikt zaangażowało się MEiN, wyróżniając dyrektora łódzkiego liceum za zasługi. Ostatecznie uczniowie i ich rodzice sami zabrali głos w swojej sprawie. Przy kolejnej rekrutacji XXXIV liceum w Łodzi cieszyło się zauważalnie mniejszym zainteresowaniem niż w latach poprzednich (Rosłon, 2021).

W trakcie wydarzeń społeczno-politycznych można zauważyć, że aparat dyscyplinujący instytucji oświaty kierował swoje działania nie tylko wobec uczniów, ale także pracowników placówek szkolnych. Aktywna postawa nauczycieli – czyli w praktyce: wykonywanie przez nich zawodowego zobowiązania do opieki pedagogicznej – w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet także bywała piętnowana. Świadczy o tym chociażby przykład nauczyciela z Tarnowskich Gór, Michała Sopronia, który wspierając swoich uczniów we własnych poglądach osobiście włączył się w manifestację. Śląskie Kuratorium Oświaty zainteresowało się jego działaniami, po wniesieniu skargi przez Barbarę Dziuk – posłankę PiS. Komisja Dyscyplinarna przy Wojewodzie Śląskim rozpoczęła wobec nauczyciela postępowanie. W konsekwencji Soproniowi groziło nawet usunięcie ze szkoły (Karpiński, 2021). Urzędnicy oświaty w taki sposób starają się wytworzyć iluzję apolitycznej. Hasło to pojawia się szczególnie często, kiedy uczniowie lub nauczyciele zaczynają brać udział w różnego rodzaju protestach lub manifestują swoje poglądy, tak jak w przypadku Strajku Kobiet. Rzeczywistym celem „apolitycznej” szkoły jest zniechęcenie uczniów do krytycznego lub (ogólniej) wartościującego podejścia wobec obowiązującej w tej (i nie tylko) instytucji rzeczywistości. Strategia ta (całkiem nieprzypadkowa) może wzmacniać postawy antydemokratyczne, i rozwijać cechy tzw. ciemnej triady (tj. makiawelizmu, narcyzmu, psychopatii). Czy to poprzez demonstrowanie postaw podporządkowania i rezygnacji, przy jednoczesnym „urządzaniu się w systemie” czy też poprzez zachęcanie do przyjęcia takich postaw jako własnych. Co – zważywszy na polityki „patriotyczne” (w tym np. kultury „żołnierzy wyklętych”), gloryfikujące postawy i postaci raczej odległe od demokratycznych – nie wydaje się przypadkowe.

Ponadto należy zauważyć, że w naturze szkoły leży pewien rodzaj polityczności. Placówki prowadząc chociażby pewne formy polityki wewnętrznej (np. uchwalając statut szkolny), wytwarzają poglądy i propagują wartości. Sama idea „pracy wychowawczej” jako takiej nieuchronnie jest polityczna, zaczynając od wyboru metod, sposobów prezentacji, na treściach skończywszy. Co więcej, instytucje szkolne podlegają bezpośrednio polityce krajowej poprzez podporządkowanie odpowiednim ministerstwom. „Szkolna apolityczność” jest zatem sposobem na zagwarantowanie wewnętrznej, utajonej polityki konkretnej placówki. Zarówno na poziomie polityki bardzo lokalnej, związanej z bezpośrednią dystrybucją

władzy wewnątrz konkretnej szkoły, jak i bardziej ogólnym (oświatowej polityki regionalnej czy krajowej). Przy czym samo „utajenie” nie musi oznaczać dosłownie „tajności” oczywiście.

Na przykładzie (m.in) szkoły francuskiej Pierre Bourdieu wraz z Jean-Claudem Passeronem (Bourdieu, Passeron, 2006) podjęli się próby przeanalizowania tego, w jaki sposób w instytucji oświaty funkcjonują ustrukturyzowane mechanizmy przemocy symbolicznej. Przyjmując postawę obserwatora polskiej szkoły warto mieć na uwadze takie zjawiska jak pojęcie habitusu: „wytwór interioryzacji zasad arbitralności kulturowej zdolnej do samoodtworzenia po otrzymaniu DP i tym samym do odtwarzania w praktyce zasad zinterioryzowanej arbitralności” (Bourdieu, Passeron, 2006, s. 108). Celem pracy pedagogicznej jest ukształtowanie preferowanego, wspólnego habitusu uczniów, poprzez modyfikacje ich własnych habitusów odziedziczonych (Bourdieu, Passeron, 2006). Powinna być ona intencjonalnie i długoterminowo realizowana, aby wytworzyć w odbiorcach system schematów percepcji myślenia, oceniania i działania (Bourdieu, Passeron, 2006).

Środowisko szkolne z zasady jest jednym z systemów opartych o ograniczenia i reguły narzucone przez władzę. Pozbawiona ideologii szkoła jest rodzajem iluzji, ponieważ znaczenia i wartości w takich instytucjach mają charakter i arbitralny, i systemowy. Szkoła jest wedle Michela Foucaulta jednym z typów systemów władzy (Foucault, 2009). Deklaratywnie polskie instytucje oświaty opierają się na „tradycyjnym systemie wychowania”, który miałby na celu zabezpieczenie i utrzymanie międzypokoleniowego obrazu kultury (w domniemaniu) odziedziczonych z przeszłości. Taka preferencja („konserwatywna” a w istocie reakcyjna) jest uzasadniana między innymi pragnieniem i potrzebą ochrony „tradycyjnych” wartości a dokładniej: tego, co jako takie zostaje zadeklarowane. Może ona prowadzić do wytworzenia środowiska szkolnego o charakterze reakcyjnym, prowadząc do wykreowania dysfunkcyjnych przejawów przemocy – w tym symbolicznej.

Dysonans w sferze poznawczej i aksjologicznej w życiu uczniów można postrzegać jako jedną z realizacji metafory płynnej nowoczesności Zygmunta Bauman (Poloczek, 2014). Nowa rzeczywistość stawia przed młodymi ludźmi liczne wyzwania, z którymi są zmuszeni poradzić sobie samodzielnie, ponieważ zarówno „tradycyjny” jak i „modernizowany” system szkolnictwa nie jest przystosowany do tak błyskawicznie zachodzących zmian. Okoliczności te kreują specyficzny „dualizm poznawczy” (i dalej aksjologiczny) z jednej strony instytucja – także w wariantach „zmodernizowanym” usiłuje przekazywać anachroniczną wizję świata, z drugiej zaś poddani jej oddziaływaniu uczniowie mają swobodnie funkcjonować w warunkach silnie się od tychże wizji różniących. Oznacza to, że umiejętności i wiedza, które uczniowie skrupulatnie zdobywają w okresie edukacji, są niewykorzystywane (na szczęście, gdyż są dysfunkcyjne) poza murami szkolnymi.

W praktyce ani nauczyciele, ani (bezustannie „modernizowane” i reformowane) programy nauczania nie odpowiadają na zapotrzebowania i zainteresowania uczniów XXI wieku. Przy czym ci pierwsi, gdy podejmują takie próby, szczególnie w sytuacjach krytycznych (za jakie można uznać same protesty) nie spotykają się z uznaniem. Tematy związane z edukacją seksualną bądź klimatyczną,

współczesnymi kryzysami społecznymi lub palące tematy polityczne nie są chętnie podejmowane w środowisku szkolnym, w tym także na przedmiotach, które przynajmniej nominalnie winny się tymi zagadnieniami zajmować. Z reguły są one pomijane bądź przemilczane. Może to prowadzić do wzmożonej kontestacji w środowisku poza szkolnym, np. Strajk Kobiet od 2016 roku, który sporadycznie obejmował placówki oświaty lub Młodzieżowy Strajk Klimatyczny, który u podstaw zakłada manifestowanie poza ośrodkiem szkolnym. W ramach Młodzieżowego Strajku Klimatycznego uczniowie z całego świata, także z Polski, organizują uliczne manifestacje w czasie zajęć dydaktycznych (2019). Trend ten zapoczątkowała szwedzka uczennica i aktywistka Greta Thunberg, która w 2018 roku po raz pierwszy opuściła zajęcia szkolne pod hasłem *Skolstrejk för Klimatet* (szw. Szkolny strajk klimatyczny). Wkrótce dołączyli do niej rówieśnicy z całego świata. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny w Polsce utworzył swoje struktury na terenie całego kraju, obejmując tym samym największe ośrodki miejskie we wszystkich województwach.

Życie społeczne (w tym szkolne) uczniów jest również ich życiem politycznym. Czując wzmożoną (szczególnie w okresie znaczących debat publicznych) potrzebę manifestacji swoich przekonań politycznych i chęć praktycznej edukacji obywatelskiej – zatem demonstrując postawę jak najbardziej pro-edukacyjną (trudno o bardziej praktyczną edukację obywatelską niż praktykowanie obywatelskiej aktywności właśnie) – uczniowie spotkali się z oporem i wrogością instytucji. Polskie instytucje oświaty nie tylko nie zapewniały młodym ludziom takich swobód pomimo programowych czy ustawowych deklaracji w tej materii, ale – jak się okazało – usiłowały aktywnie taką działalność, co do zasady, w różny sposób ograniczyć (nie dotyczyło to jednak wszystkich szkół i nauczycieli o czym piszemy dalej). Instytucje oświaty kreują przestrzeń uczniowską (np. samorząd szkolny, klasowy), która działa w obrębie zasad ukształtowanych przez nią samą, przez co uczniowie są tak naprawdę pozbawieni mocy sprawczej w placówkach edukacyjnych. Szkołę można potraktować jak instytucję-soczewkę, w której zauważyć można rodzące się zmiany społeczne.

Instytucje oświaty od pierwszych etapów edukacji (co oczywiste) narzucają uczniom pewną określoną kulturę oraz wyselekcjonowany obszar wiedzy. Program kształcenia zarówno w jawny, jak i niejawny sposób wpływa na zachowanie i postępowanie dzieci i młodzieży. Zawarta w szkolnych podręcznikach treść przekazuje w sposób zarówno jawny (deklaracyjny w ramach przedmiotu), jak i niejawny określoną regułę postrzegania świata czy kultury za pomocą ćwiczeń czy poleceń w zadaniach. Wszystkie doświadczenia ucznia, które są pod nadzorem szkoły definiuje się jako program nauczania. Obok oficjalnego systemu znajduje się ukryty program nauczania. Zdaniem Philipa Jacksona, „ukryty program w bardzo dużym stopniu jest rezultatem tego, że nauczanie i wychowanie odbywa się w szkole, a dokładniej w klasie szkolnej” (Pańtak, 2000, s. 103). *Hidden curriculum* obejmuje m.in. stopień socjalizacji, a także zaszczepianie pewnych idei czy wartości moralnych. Ukryty program zmusza uczniów do wyuczenia pewnych zachowań, dzięki którym będą oni w stanie sprostać wymaganiom instytucji, ponadto młodzież szkolna zaznajamia się z segregacją ludzi ze względu na

płeć, rasę, wiek czy pochodzenie etniczne. W języku według Bourdieu i Passerona, zadaniem zarówno tego jawnego jak i ukrytego programu jest kształtowanie pożądanego uczniowskiego habitusu. Oprócz tego, szkoły dyscyplinują uczniów poprzez systemy egzaminowania. Jak piszą Bourdieu i Passeron (2006) te zaś nie są tylko procesem „sprawdzania wiedzy”, bądź „kompetencji”. Ich istotną rolą jest również segregacja uczniów poprzez determinowanie ich dalszych możliwości edukacyjnych i życiowych.

Sam system szkolnictwa nie jest przygotowany do nieustających i szybkich zmian, co nie jest zaskoczeniem w przypadku tak rozbudowanej instytucji, cechującej się typową dla tego rodzaju rozbudowanych obiektów znaczną instytucjonalną inercją. Okoliczność ta dodatkowo jest pogłębianą przez ustawiczny ciąg reform dodatkowo destabilizujących tę właśnie strukturę (czyniąc ją jednocześnie bezwładną i niestabilną). Dodawszy do tego silnie anachroniczny zestaw preferowanych (propagowanych) wzorców – okoliczność, która istniała w systemie szkolnictwa „od zawsze” ale nasiliła się znacznie w ciągu ostatnich lat, otrzymuje w efekcie strukturę niezdolną nawet do swojego postulatywnie „normalnego” czy „tradycyjnego” (nakazowo-autorytarnego) funkcjonowania. Paradoksalnie – można rzec – wysiłki „tradycyjnego zdyscyplinowania” instytucji szkolnych, zwłaszcza połączone z ciągiem reform, dały skutek dokładnie odwrotny, kreując instytucję niezdolną do efektywnego działania w oparciu o przemoc symboliczną (więc względnie skutecznie wpływając na postawy uczniów), skazaną zaś na bezpośrednie (i kontr-skuteczne) akty dyscyplinujące.

ZAKOŃCZENIE I PRÓBA WNIOSKÓW

Uczniowie zmuszeni są do samodzielnego radzenia sobie z pojawiającymi się zmianami, ponieważ informacje, które uzyskują w szkole, są nieaktualne poza jej murami. Reakcyjność i niespójność zachowań ze strony instytucji oświaty dodatkowo intensyfikuje dysonans poznawczy wśród młodzieży. Konflikt pomiędzy zdobytą dotychczas wiedzą, a nowo zdobytymi informacjami wywołuje wśród uczniów poczucie wewnętrznego dyskomfortu. Dysonans poznawczy wzbudza stan napięcia emocjonalnego, zatem naturalnym mechanizmem obronnym będzie próba zniwelowania tego napięcia. Przejawem takiej próby jest udział w protestach. Uczniowie przytłoczeni sprzecznymi informacjami chcąc zredukować dysonans, najczęściej po prostu zmieniają swoje przekonania.

Bagatelizowanie przez instytucję szkoły tematów istotnych dla młodzieży, pandemia oraz szereg reform w systemie szkolnictwa, wzmagają w młodych potrzebę kontestacji, dzięki której mogą sprzeciwić się porządkowi, z którym się nie identyfikują, bądź identyfikować nie chcą. Uczniowie chętnie angażują się w różne manifestacje, takie jak Strajk Kobiet. Jednak protesty lub inne tego rodzaju działania nie mają na celu kwestionowania prawideł obywatelskiej demokracji, lecz (na co instytucje i władze oświatowe reagują wrogo) praktykowanie ich, jak pisze Agnieszka Ziętek: „stanowią one bowiem wyraz społecznego zaangażowania w rzeczywistą realizację jej idei” (2020, s. 163), takich jak wolność wypowiedzi czy realizowanie przez socjety zbiorowych roszczeń.

Postawa instytucji oświaty – jak staraliśmy się pokazać – wpłynęła na poszukiwania nowej wspólnoty poza anachroniczną szkołą. W ramach pozaszkolnych wspólnot oporu młodzież organizowała się i wspierała nie tylko w rzeczywistości wirtualnej, ale przede wszystkim w ramach ulicznych demonstracji. Uczniowie organizowali alternatywne metody ekspresji i uczestnictwa. Udział w Młodzieżowym Strajku Klimatycznym czy w Strajku Kobiet to nie tylko ekspresja preferencji politycznych czy ideologicznych. Takie wydarzenia urosły do rangi eventu społecznego, gdzie uczniowie mogli się spotkać, zawrzeć nowe relacje i wyrazić osobiste emocje. Uczniowie dynamicznie manifestowali równolegle w dwóch sferach. Na przestrzeni ulicy, poprzez ubiór, symbol błyskawicy, czy tworząc własne hasła i transparenty, a także w sferze Internetu – publikując zdjęcia, posty, slogany. Punktem łączącym obie sfery są media społecznościowe. Na przykładzie uczestnictwa w Strajku Kobiet można obserwować dynamikę zmian mowy młodzieży. Hasła widoczne w ramach Strajku Kobiet w 2020 roku nawiązywały głównie do popkultury, aktualnej sytuacji społecznej i politycznej (Kieda i in., 2021). Uczniowie tworząc hasła na transparenty stosują różnorakie gry językowe, czasem wykorzystując znajomość obcych języków. Dzięki takim sloganom młodzież integruje się ze sobą, jest to także jeden ze sposobów komunikacji i wyrażania niezależności. Mowa młodzieży to także przejaw buntu przeciwko obecnemu statusowi politycznemu i społecznemu. „Jan Kubik wskazuje, że gdy analizuje się język protestu, warto przypomnieć prace Michaiła Bachtina, pokazujące, że ironia, kpina i humor, czyli język karnawału, oferują narzędzia, za pomocą których można dokonać odwrócenia hierarchii i rozbroić język opresji” (Korolczuk, 2021, s. 73).

Tekst powstał w ramach działań grupy tutorialnej prowadzonej w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Rzeszowskiego jako część programu Mistrzowie Dydaktyki – część wdrożeniowa (MNiSW/2020/122/DIR/WMT/W11)

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bourdieu, P., Passeron, J. C. (2006). *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [2] Bourdieu, P., Passeron, J. C. (2004). *Męska dominacja*. Oficyna Naukowa.
- [3] Ciastoch, M. (2021). *Piontkowski o wyrzuceniu 17-latki ze szkoły za Strajk Kobiet: „Za nieprzestrzeganie statutu są kary”*. <https://noizz.pl/spoleczenstwo/17-latka-wyrzucona-ze-szkoly-za-udzial-w-strajku-kobiet-piontkowski-popiera/2f4d113>
- [4] Foucault, M. (2009). *Nadzorować i karać. Narodziny więziennictwa*. Wydawnictwo Aletheia.
- [5] Karpiński, J. (2021). *Nauczyciel poparł Strajk Kobiet. Jest wniosek o wszczęcie wobec niego postępowania dyscyplinarnego*. <https://glos.pl/nauczyciel-poparl-strajk-kobiet-jest-wniosek-o-wszczecie-wobec-niego-o-postepowania-dyscyplinarnego>
- [6] Kasperska, A. (2020). *Uczniowie z liceum w Lublinie walczą o błyskawicę. Dyrektorka zakazała znaku Strajku Kobiet*. <https://www.dziennikwschodni.pl/lublin/uczniowie-z-liceum-w-lublinie-walczą-o-błyskawicę-dyrektorka-zakazała-znaku-strajku-kobiet,n1000277711.html>
- [7] Kieda, J., W. Gontarz, W., Marczenko A., (2021). *Instrukcja obsługi kartonu — analiza haseł strajkowych z manifestacji po wyroku TK*. <https://folklorstrajkukobiet.blogspot.com/2021/07/instrukcja-obsugi-kartonu-analiza-hase.html>
- [8] Korolczuk, E. (2021). *Bunt Młodych. Język Rewolucji*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa, s. 72. https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/02/Język-rewolucji_ostateczna.pdf

- [9] Makarewicz, B. (2021). *17-latka usunięta z liceum za protesty kobiet. „Nasza szkoła jest katolicka”*. <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Bialystok.-17-latka-usunieta-z-liceum-za-protesty-kobiet.-Nasza-szkola-jest-katolicka>
- [10] Młodzieżowy Strajk Klimatyczny (2019). *O co walczymy?*. <https://www.msk.earth/postulaty>
- [11] Nowak, L. (2020). *Dyrektor lubelskiego liceum ostrzega uczniów przed udziałem w protestach. Możliwe nawet wyrzucenie ze szkoły*. Dyrektor lubelskiego liceum ostrzega uczniów przed udziałem w protestach. Możliwe nawet wyrzucenie ze szkoły
- [12] Pańtak, A. (2000). Uwarunkowania ukrytego programu szkoły. W: A. Bogaja, S. Majewski (red.), *Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne t. 13*, 101-114. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Pedagogiczne_Problemy_Spoleczne_Edukacyjne_i_Artystyczne/Studia_Pedagogiczne_Problemy_Spoleczne_Edukacyjne_i_Artystyczne-r2000-t13/Studia_Pedagogiczne_Problemy_Spoleczne_Edukacyjne_i_Artystyczne-r2000-t13-s101-114/Studia_Pedagogiczne_Problemy_Spoleczne_Edukacyjne_i_Artystyczne-r2000-t13-s101-114.pdf
- [13] Piontek, D., Ossowski, S. (2017). Media społecznościowe w protestach politycznych. W: D. Piontek, S. Ossowski (red), *Komunikowanie społeczne w dobie nowych technologii* (s. 21-34.). Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej.
- [14] Poloczek, K. (2014). *Płynna nowoczesność. Życie i kultura we współczesnej Polsce na podstawie wybranej twórczości Zygmunta Baumana*. Stockholms universitet,
- [15] Press Service (2020). *Piekło kobiet. Medialna siła protestów*. https://psmm.pl/informacje_prasowe/pieklo-kobiet-medialna-sila-protestow/
- [16] Rosłon, S. (2021). *Rekrutacja do liceów. Uczniowie omijają szkołę, której dyrektor zakazał używania symbolu Strajku Kobiet*. <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27376170,rekrutacja-do-liceow-uczniowie-omijaja-szkole-ktorej-dyrektor.html> <https://www.msk.earth/postulaty>
- [17] Szkoła To Dziewczyna, Facebook, 2021. <https://www.facebook.com/szkolatodziewczyna>
- [18] Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe, LexLege, Pobrane 25 stycznia 2022 z: <https://lexlege.pl/prawo-oswiatowe/art-86/>
- [19] Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. - Kodeks wyborczy, Internetowy System Aktów Prawnych. Pobrane 25 stycznia 2022 z: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20110210112>
- [20] Witczak, M. (2021). *Wyrzucona ze szkoły za poglądy. Gdzie się podziało katolickie miłosierdzie?* <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2117317,1,wyrzucona-ze-szkoly-za-poglady-gdzie-sie-podzialo-katolickie-milosierdzie.read>
- [21] Ziętek, A. (2020). Ruchy protestu jako przykład asertywnej kultury obywatelskiej. Przypadek ogólnopolskiego strajku kobiet. *Anatheum. Polskie Studia Politologiczne* 65, 156-172.